

Rovataink. A társadalomtan tudományos anyaga.

Folyóiratunknak ebben a részében igyekszünk összegyűjteni, rendezni és további tudományos földolgozásra esetleg elő is készíteni a társadalomtan tudományos anyagát. Ismertetni fogjuk, amennyire erőnk engedi, az irodalom s a közélet terén mindazokat a jelenségeket, a melyek a társadalmi alakulatokra vonatkoznak, vagy azokkal tudományos kapcsolatba hozhatók és megértésüket, majdani tudományos magyarázatukat, elősegíthetik.

Legfőbb tekintettel a magyar irodalomra és a magyar viszonyokra leszünk. Az a meggyőződés vezet, hogy a társadalomtan az egyes adott társadalmak, vagyis az egyes nemzetek, illetőleg állami kapcsolatok társadalmának ismeretéből kell kiindulni. Majd ha lesz magyar társadalomtan, német, francia, angol, olasz, orosz stb.. társadalomtan, csak akkor fogunk olyan társadalomtanról beszélhetni, mely nem csak akarná, de képes is az emberi társadalmi együttélésnek s ezzel kapcsolatban az emberi továbbfejlődésnek általános értékű törvényeit levezetni, az együttélésnek lehető legjobb módjaira, a továbbfejlődésnek leginkább kedvező föltételekre reámutatni. Sőt még akkor is, minél általánosabb értékűek, minél elvontabban tudományosak lesznek ama majdani társadalomtan tételei, annál üresebbek leendenek; mert a társadalomtan tapasztalati tudomány és a tapasztalati vagy kísérleti tudományoknak tartalmat csupán az észleletek adnak és az a meggyőződésünk, hogy minden jelenség, amelynek bekövetkeztét bizonyos ismert körülmények között, ismert tényezőknek egymásra hatása után már sokszor és biztosan megállapítottuk, azonos föltételek alatt

a jövendőben épp úgy be fog következni, mint ahogy a múltban eddig még mindig bekövetkezett.

Ha tehát a társadalomtannál sokkal előre haladottabb tapasztalati tudományok joggal fölállított törvényeinek is csak az észleletek és kísérletek tetszés szerinti megismételhetősége és változatlan eredménye nyújt igazi tartalmat, amely kísérletek mindig csak adott tárgyakra és adott körülményekre vonatkozhatnak: hogyan mernek társadalomtant csinálni azok, akik csak az elvont emberi, az elvont emberi társadalom fölött bölcsekednek és tétéleiket legfőljebb az élő lények testi szervezetének ismeretéből leszűrt általánosságokhoz való hasonlatosságokra alapíthatják? A magyar társadalomtani irodalom a maga egész gyermekiességében mutatja meg ezt az irányt. A német, francia és angol irodalomban a gyermekiesség jórészt csak látszat. A látszat pedig, különösen a német irodalomban, bizonyos többé-kevésbbé öntudatos ravaszsgot takar, mely a nemzetivel akarja helyettesíteni az általános emberit: a német tudós minden okoskodásai közben, ha tagadja is, egy német nemzeti társadalmat lát az úgynevezett emberi társadalom helyén.

Az emberi társadalom a valóságban nem létezik, mint ahogyan nem létezik, például, az állatvilág sem. Minden társadalom szervezet éppen úgy, mint ahogyan szervezet minden élő lény. Merném mondani, az emberi társadalmak a legmagasabbrendű élő lények. Minden állat szervezet; de nem szervezet az állatország. Minden társadalom szervezet; de nem szervezet az emberi társadalom. Minden állatnak megvan bizonyos fajisága: az vagy ló (tudományosan *Equus caballus*), vagy róka (*Ganis vulpes*), vagy folyami rák (*Astacus fluviatilis*) vagy más, de mindig fajilag meghatározható állati lény. így, minél tudományosabban akarunk foglalkozni az emberi társadalmakkal, annál inkább meg kell azokat a maguk fajisága szerint különböztetni; az emberi társadalmak fajisága azonban a nemzeti voltukban áll. De elképzelhető egy olyan állapot, hogy minden állatfaj kipusztul a földön, csupán valami róka species marad meg; csak akkor lesz az általános állatnak megfogható tartalma, mert az a tartalom nem állana egyébből, mint a rókából. A legtöbb német társadalomtudós lelki szemei előtt is a német speciesű társadalom lebeg, mint az emberi társadalom egyedüli képviselője. A francziának francziát, a német-

nek németet, az angolnak angolt, s az Amerikai Egyesült Államok polgárának yankee-t jelent az általános emberi. Tegyük mindjárt hozzá: a chinainak chinait, a pápuának pedig pápuát. A gyakorlat mindenütt reá czáfol a hamis vagy hazug elméletre. Mi magyarok miért maradjunk rabjai?

Ezek szerint egy különleges magyar társadalomtan kívánalmi fognak bennünket első sorban vezetni a társadalomtan tudományos anyagának megválogatásakor, vagyis az a cél, hogy tőlünk telhetőleg összegyűjtsünk minden adalékot, a mi, társadalomtani szempontból nézve, hazánk földének és lakosságának természeti alkotására, a magyar nép szokásaira és lelki életére, a magyar nemzet múltjára, jelenlegi társadalmi mozgalmaira és azokra a különböző tényezőkre vonatkozik, melyek a magyar nemzet életét szabályozzák és jövőendő sorsát intézik. Persze figyelemmel kísérjük ugyané szempontból és a magyar nemzetre gyakorolt hatásuknál fogva a külföld megfelelő jelenségeit is. Mert igaz, hogy a fejlődéstant is csak úgy művelhetjük sikerrel, ha egyes adott állatalakok fejlődésébe igyekszünk minél mélyebben beletekinteni; de viszont, magában véve, egyetlen állat fejlődését sem érthetjük meg, ha nem ismerjük és hasonlítjuk vele össze más állatokét is. Valamint az élettudomány nem nélkülözheti a leíró s a kísérletező módszer mellett az összehasonlítót sem, úgy nem nélkülözheti az utóbbit a társadalomtan sem, ha, legalább bizonyos vonatkozásaiban, természettudománynak kívánjuk tekinteni és, mint ilyennek, helyét az élettudományhoz legközelebb jelöljük ki.

Az anyagot, melyet a társadalomtan számára össze kell gyűjtenünk, nem találjuk gazdátlanul. Legnagyobb részét már bekebelezték, sőt föl is dolgozták más tudományszakok. Anyagunkat túlnyomólag más tudományszakokból kell merítenünk; de azután saját külön módszerekkel kell földolgoznunk és különleges társadalomtani törvényszerűségek levezetésére fölhasználnunk. Az egész tartalmát egyik más tudományszaknak sem használhatjuk; mindenikből válogatnunk kell, és a kiválasztás módja is már egyik sajátossága kellene, hogy legyen a társadalomtannak.

A hitelezőnek ez a viszonya a társadalomtannal szemben mégsem állapítja meg más tudományszakoknak valami eredendő és le nem küzdhető felsőbbségét a társadalomtan fölött. Ma

még sok más tudomány szak kétségtelenül fölötte áll a társadalomtanak; de ez csak a társadalomtan mai fejlődési állapotának alacsonyysága, nem pedig a reá várakozó jövő vígasztalansága miatt van. A meglett majom is magasan fölötte áll a ma született embernek. Ki tudja, nem fog-e valaha a társadalomtan oly magasan állani némely más tudomány szak fölött, melyek művelői ma lenéznek, mint amely magasan áll a meglett ember a meglett majom fölött? Egyelőre persze a társadalomtanhoz a főnhéjazásnál inkább illik a szerénység.

De sokszoros kölcsöneink más tudomány szakoktól ne agasszanak. Ilyenek nélkül mai nap egyik sem lehet el. Nincsen oly önálló tudomány ág, mely ne volna kénytelen alkalom adtán egy-egy más tudomány nak segédtudománya gyanánt szerepelni. Például, az élettan nem tudna meglenni természettan, vegyülettan, állattan és alkattan (anatómia), szövettan és fejlődés tan nélkül, hogy csak a legfőbbeket említsem, amelyekre reá szorul. De ez az élettan még nem rendeli, például, az állattan alá; sem pedig az utóbbit nem alacsonyítja le, hogy az élettan segédtudomány aként is szerepel. Való, hogy talán egy tudomány szaknak sincs annyi segédtudománya, mint a társadalomtanak; de néki ez sem büszkeségre, sem a lenéztetésre nem szolgálhat okul.

Bizonyos mértékben tekintettel kell lennünk e sok segédtudomány mindenikére, ha a társadalomtan anyagát össze akarjuk gyűjteni. A kellő mértéket annak a viszonynak ismerete állapítja meg, amelyben van segédtudományaival a társadalomtan. Ennek a viszonynak helytelen vagy ingadozó megítélése tette eddig oly bizonytalanná még a társadalomtan fogalmát is.

Itt van mindjárt magyar műnyelvünkben ez a két szó: társadalomtudomány és társadalomtan. Azt hiszem, abban meglehetősen megállapodtunk már, hogy társadalomtan annyi legyen, mint *sociologia*. De minő a viszony társadalomtudomány és társadalomtan között? Egyet jelent a kettő? Része egyik a másiknak, avagy különböző művelési módjai ugyanannak a tudomány nak? Olvastam olyan meghatározást is, hogy ugyanazt a tudományt azok, akik a társadalomban az emberi szellem működését látják s e tudományt erkölcsi tudomány nak, az államtudományok koronájának tekintik, társadalomtudomány nak neveztek el; számára a *sociologia* nevet pedig azok használják,

akik a társadalmat, a nemzeti erőn kívül, vezető tényezőket természeti erőknek tartják s e természeti erőknek a társadalomban kizárólagos uralmat tulajdonítanak, ott csupán okot és okozatot, nem pedig célt és eszközt látnak.

Az ilyen szembeállítás nem helyes. Egy alkalommal*) már kifejtettem, hogy vannak társadalomtudományok és van társadalomtudomány, valamint vannak természettudományok is és van természettudomány, A természettudományok egy csoportját nevezzük élettudománynak; az egyes élettudományok az állattan, a növénytan, az embertan, az alkattan (anatómia), a fejlődéstan, a szövettan és az élettan, a melyekhez bizonyos joggal odasorolhatjuk, mint történeti állattant és növénytant, az őslénytant is. Mindezeket élettudománynya a tárgykörnek és az alapigazságoknak azonossága, bizonyos törvényeknek általános érvénye és a logikai módszernek közössége avatja. Ugyanilyen körülmények avatják a társadalomtudományokat társadalomtudománynya.

Az egyes társadalmi tudományszakokat különbözőkké és magukban is megállókká külön tárgyuk, külön bűvárlati eszközeik és sajátos céljaik teszik. E kívánalmak közül kihagytam, hogy saját külön törvényeik, az illető tárgy körén belül általános érvényű igazságaik legyenek. Ilyenekkel, mai fejlettségében, még nem mindenik tudományszak rendelkezik, a melynek különállása azért még sem vitatható el. A fő, hogy mindenik törekedjék ilyenekre és megszerzésükhöz alapos reménye legyen. Hiszen viszont olyan tudományszak sem létezik, a mely föl volna mentve az alól, hogy a már kifejezhetőkön kívül új általános igazságokat is ne keressen. Minden tudományszak meghalna abban a pillanatban, midőn elmondhatná, hogy végérvényesen megállapított minden igazságot, amire az ő körén belül, az ő eszközeivel az emberi értelem csak törekedhetik. Ezt még a mechnika sem mondhatja el, pedig az mai nap-ság a legtökéletesebben kidolgozott tudományszak. De azért nem tudományabb az embertannál (az anthropológiánál), pedig az egyetlen általános érvényű igazságot sem mutathat ez idő

*) Dr. APÁTHY ISTVÁN, Magyar Társadalomtudomány. Tájékoztató előadás a Magyar Társadalomtudományi Egyesület alakuló közgyűlésén. Uránia, VIII. évf. 1907, p. 244-250, és a Magyar Társ. tud. Egyes. Közleményei I. p. 14-32.

szerint még föl. Tegyük mindjárt hozzá, hogy egyelőre a társadalomtan is ugyanilyen helyzetben van: még nem sikerült általánosan elfogadott törvényeket kifejeznie. Bizonyos különleges társadalomtani igazságokat sejtünk, sőt van, a mit már látunk is; hogy tisztázzuk, mindenkinek fölfoghatókká tegyük őket: ez a vágy a mai társadalomtani búvárlatok legfőbb rugója.

A tudományokat általában két főcsoportra szeretném osztani. Az egyik a természettudományok, a másik a társadalmi tudományok (még megengedhető néven történeti tudományok, de már helytelen megkülönböztetéssel szellemi tudományok.)*) A természettudományok tárgyát az emberi akaraton kívül álló erők szolgáltatják; a társadalmi tudományok tárgyát emberi elhatározások teremtik. A társadalmi tudományok közé sorolható tudományszakok egyik csoportja a társadalomtudomány éppen úgy, mint a hogyan a természettudományoknak egy külön csoportja az élettudomány. A természettudományok és a társadalmi tudományok sorát én két összetérő vonalnak képzelem, melyek egymást egy pontban metszik. A természettudományok irányvonalának a metszőpont felé eső végére helyezem az élettudományt, a társadalmi tudományok irányvonalának ugyanerre a végére a társadalomtudományt. A két irányvonalnak a találkozási ponton túl van egy közös eredője. Ez az eredő a társadalomtan. Iránya különbözik úgy a természettudományok, mint a társadalmi tudományok irányvonalától; de irányának megszabásában egyaránt van része mind a kettőnek, még pedig legközbötlenebbül az élettudománynak és a szó Szorosabb értelmében vett társadalomtudománynak. Mindkét irányvonal folytatható az illető tudománysor további művelése által a metszőponton túl is; de bármennyig folytatjuk őket és bármennyig folytatjuk az eredő vonalát, irányuk nem eshetik össze.

Ilyen fölfogás mellett nem tarthatjuk helyesnek azt a nézetet sem, mely a társadalomtant az élettudomány egy fejezetének tekinti, sem azt, mely benne történet-bölcséletet lát. Mint olyan, mely csak czélt és eszközöket ismer, nem állítható szembe a természettudománynyal, mely állítólag csak az

*) 1. c. p. 245. illetőleg 19.

okot és az okozatot s a kettőnek összefüggését kutatja. A társadalomtan nem élettudomány és nem társadalomtudomány; nem is összekötő kapocs a kettő között, hanem a kettőnek eredője: a társadalomtan ama törekvések foglalata, melyek a társadalmi együttélés és az emberi továbbfejlődés törvényeinek és föltételeinek megismerésére vonatkoznak és az együttélésnek és a továbbfejlődés föltételeinek az emberi boldogulást leginkább szolgáló szabályozását keresik.

E társadalomtan művelésében két alapigazságból kell kiindulnunk. Az egyik, hogy van emberi továbbfejlődés, nemcsak testi, hanem lelki, értelmi és erkölcsi is; a másik, hogy az emberi továbbfejlődésnek szükségszerű járuléka a társadalmi együttélés. Bizonyításra egyik sem szorul, és mindkettő annyira kényszerű gondolat, hogy a társadalomtan meghatározásában sem nélkülözhetjük; nincsen és nem is képzelhető tapasztalati tény, a mely velük ellenkeznék. Minden ellentét legföljebb látszólagos lehet.

BOLYAI JÁNOS megalkotta a nem euklideszi geometriát, a mennyiben kimutatta, hogy az addigi geometriának bizonyos sarktételei nem föltétlen érvényességűek. Nem hiszem, hogy támadhasson valaha a társadalomtannak egy olyan BOLYAI JÁNOS-a, aki megalapíthasson egy fejlődéstagadó (anti-evolutiv) és társadalomellenes (antisocialis) társadalomtant.

De látok én még két más igazságot is, melyeket a társadalomtani bűvárlatokban vezető gondolatul kell, nézetem szerint, elfogadnunk. Az egyik, hogy az, ami az ember lelki világában, tehát az emberi társadalmakban is, igazi fejlődés, az független továbbfejlődés éppen úgy, mint az élőlények testi alkotásának történetében, a descendentíában. A másik, hogy az emberi továbbfejlődés csak nemzetenként széttérő irányvonalakban lehetséges.

Az élőlények történetében azt a fejlődést, melyet a külső tényezők kiváltak, de lényegére nézve nem irányítanak, ellenben irányítanak a kezdősejteknek első földi létrejöttüktől fogva meglévő és tovább nem kutatható tulajdonságai, elneveztem független továbbfejlődésnek.*) Az élőlények testi alkotásának tör-

*) Dr. APÁTHY ISTVÁN, Verseny és haladás a természetben s az emberi társadalomban. — Az Erdélyi Múzeum-Egyesület második vándorgyűlésének emlékkönyve. Kolozsvár, 1907. p. 6-27, a 22. lapon.

ténetében minden jelenség arra a föltevésre kényszerít, hogy független továbbfejlődés létezik, sőt hogy az igazi fejlődésnek ez az egyedüli módja. Az élőlényeknek egyéb átalakulásai csak olyan alkalmazkodásoknak tekintendők, a melyek a független továbbfejlődést csupán annak a lehetősége, előmozdítása vagy akadályozása tekintetében érintik. Ami a független továbbfejlődést kezdettől fogva intézi, az a fajfejlődésbeli kezdősejt prospective potenciája. A prospectivus potentia kifejezést először egy német élettudós, DRIESCH H. alkalmazta*) az egyedfejlődésbeli kezdősejt anyaga ama tulajdonságainak összességére, a melyek már a kezdősejt fejlődési fokán lényegileg megszabják, hogy mi lesz az egyedfejlődés menete és eredménye. Ha azonban van az egyedfejlődésbeli kezdősejtnak, például a petének, prospectivus potenciája az egyedfejlődést illetőleg, úgy van egyszermind faj fejlődési prospectivus potenciája is a további fajfejlődést, a faj jövődjét illetőleg. Ha pedig van fajfejlődési prospectivus potenciája a mai nemzedék kezdősejtjének, úgy volt a megelőző nemzedékének is, és így tovább visszafelé az illető faj legelső nemzedékének kezdő sejtjéig, amidőn az illető faj egyedei az egyedfejlődésükben nem emelkedtek túl az élő szervezetek alkotásának képzelhető legelső fokán. Ennek a nemzedéknek kezdősejtje a faj fejlődésbeli kezdősejt; és ezért kellett alkalmaznom a fajfejlődési prospectivus potentia elnevezést a fajfejlődésbeli kezdősejt ama tulajdonságainak összegére, amely tulajdonságok szabják meg lényegileg a fajfejlődés menetét és eredményét.

Minél behatóbban vizsgáljuk az egyes nemzetek s az egyes társadalmak kialakulásának történetét, annál kevésbbé tudjuk a viszonyok és viszontagságok hatásából megmagyarázni az emberi továbbfejlődést. Már a történelem előtti emberek lelkében ott kellett lenni annak a prospectivus potenciának, mely a külső hatásoktól lényegileg függetlenül intézte az emberi továbbfejlődést. Lényegét illetőleg tehát az emberi fejlődés független továbbfejlődés. Az emberi társadalmak átalakulásaiban is meg kell különböztetni a valódi fejlődést és az egyéb átalakulásokat. A társadalmak ez egyéb átalakulásai is csak olyan alkalmaz-

*) DRIESCH HANS, Analytische Theorie der organischen Entwicklung. Leipzig, Engelmann 1894, XIV. u. 185 pp., a 77. oldalon.

kodásoknak tekintendők, melyek a független továbbfejlődést csupán annak lehetősége, előmozdítása vagy akadályozása tekintetében érintik. A társadalomtannak is egyik legfőbb föladata, úgy mint az élettudománynak, hogy egyrészt megismerje azokat a tényezőket, melyek a múltban előmozdították vagy akadályozták a fejlődést, illetőleg amelyek bizonyos fejlődési vonalakat megszakítottak; és hogy másrészt megismerje ama tényezőket, melyek a továbbfejlődést jelenleg előmozdítani vagy akadályozni képesek.

Az élőlények történetének és ma észlelhető fejlődésének és egyéb átalakulásainak tanulmányozása azután arról is meggyőzött, hogy az élőlényeknek nemcsak a fejlődése általában, hanem, bizonyos kivételekkel, a különbözőségük, a faji jellegük is lényegileg független a külső tényezők hatásától. Annak a gyökere a fajfejlődésbeli kezdősejtek prospectivus potenciájának különbözőségében van, amely számtalan faji különbözőséget és a különbözőségnek minden egyéb, a fajnál nagyobb fokát is eleve megállapított. A ma észlelhető különbözőségek túlnyomó nagy része az élet első földi megtestesülésétől kezdve megvolt; de, mivel a fajfejlődésbeli kezdősejtek, éppen úgy, mint a fajfejlődés kezdő nemzedékeinek tagjai a maguk egész egyedi életében, a szervezetségnek az étellel s az ételtől elválhatatlan egyediséggel megfőző legalsóbb fokán voltak: a különbözőség csak virtuális lehetett. A faj fejlődés előre haladtával, nemzedékről-nemzedékre mindig nyilvánvalóbbá lett a kifejlett egyedek különbözősége, amely azonban a kezdősejt állapotán a mai nemzedékben is csak virtuálisan van meg. Vagyis a fajfejlődés az eredendő különbözőségek szerint mindinkább szétterő irányokban haladt tovább. Az eredendő különbözőséget más szóval a faj fejlődési prospective potentia fajilagosságának nevezem.

Tény, hogy a fajtabeli különbözőségen, a race különbözőségén kívül, sőt nem egy esetben annak ellenére is, a történeti idők kezdete óta léteztek igen nagy nemzeti különbözőségek az emberek között. De nem tagadható, hogy nemzeti különbözőségek léteztek olyan emberek között is, akiken ez a különbség, éppen fejlettségük alacsony foka miatt, még nem volt nyilvánvaló. Nemzetek pusztultak el, hiszen sok állatfaj is kiveszett; új nemzetek jöttek létre, vagy csak külön nemzeti voltuk vált nyilvánvalóvá; de az emberi továbbfejlődés mindig a nemzeti jellegek és különbözőségek kiélesedésével kapcsolatos.

A fajfejlődési prospectivus potentia fajilagosságának felel meg az emberi fejlődéstörténetben a nemzeti gondolat: létezik és megkülönböztet már akkor is, midőn még nem jutott öntudatra. A fejlődés mindinkább tudatossá teszi, és a tudatossá vált nemzeti gondolat az emberi továbbfejlődést nemzetileg széttérő irányvonalakba tereli. Ha tapasztalati tudomány akar lenni a társadalomtan, nem állíthatja, hogy ez a folyamat, amely mindig így volt, a jövőben megmásuland. A nemzeti gondolat az emberekből nem irtható ki, a nemzeti gondolat pedig mindig széttérő továbbfejlődést fog eredményezni. Inkább kiírtható a nemzet, mint a nemzeti gondolat. A nemzeti gondolat belső okokból meghalhat, s akkor megszűnik a nemzeti továbbfejlődés, de megszűnik a nemzet is: fölfalja egy erősebb. Csakhogy ez nem a fejlődési vonalak összetérése, hanem az egyiknek megszakadása. En azt sem hiszem, hogy valódi állat- vagy növényfajok egymásba átalakulhatnak; persze azt sem, hogy egyik a másikból származott volna,

Nem kételkedem egy pillanatig sem, hogy az emberi társadalmi alakulatok, és az emberi továbbfejlődés fölött általában, szigorú törvényszerűségek uralkodnak. Ha ebben kételkedném, már eleve hiábavalónak és tárgyitalannak, vagy legalább is tudománytalannak kellene kijelentem az egész társadalomtant. És nem kételkedem azon sem, hogy a társadalomtanban kifejezendő törvényszerűségek nem helyettesíthetők egyszerűen azokkal a törvényszerűségekkel, amelyeknek kifejezésére a természettudományok, nevezetesen pedig az élettudományok törekcsenek. Ha helyettesíthetők volnának, akkor meg tudományos különállásra nem volna joga a társadalomtannak. A társadalomtani törvényeknek és igazságoknak különbözniök kell a természettudományiaktól; azokkal csak ellentétben nem állhatnak. A természettudományok sarktételeinek állaniok kell a társadalomtan körébe vonható minden jelenségre is. Aki azt mondja, hogy az ok és az okozat viszonyát kifejező természettudományi alaptétel a társadalomtanban vagy a társadalomtudomány bármely ágában nem érvényes, az megtagadta az észszerű gondolkodás lehetőségét ezekben a tudományszakokban, vagyis megfosztotta őket a jogcímüktől arra, hogy magukat tudománynak tekintsék. Aki bármire nézve tagadja a »causa aequat effectum« alaptételét, azzal nem vitatkozom tovább,

mert nem akarok a positivus tudomány talajáról lelépni és vele, meg HUME-mal, az ismeretten töprengéseibe merülni. Közönséges nyelven az a tétel azt mondja, hogy ok nélkül semmi sem történik és mindennek megvan a maga elegendő oka. Ezt bizonyítani nem kell és nem is lehet; ennek az igazsága le nem rázható kényszerűséggel nehezedik a positivus gondolkodásra. Számptalan különböző esetben, a legtudományosabb formában bemutatathatjuk, hogy így van. Ez által megnyugtathatjuk magunkat; de a tétel bizonyító erejét nem növeltük. Megemlíthetek még három más tételt, amelyeknek a társadalomtanban éppen úgy kell állniok, mint a természettudományokban. A természettudományok második alaptétele, a DRIESCH H.*) fogalmazásában, így szól: egy magában teljesen egynemű rendszer önmagából kiindulólág nem változhatik úgy meg, hogy részei egymástól különbözőkké legyenek. A harmadik alaptétel: változásra képes rendszerben a változás mindig onnét indul ki, ahol a változásra való hajlandóság, illetőleg a változtatásra törekvő erő a legnagyobb, föltéve, hogy ezt az erőt semmi sem ellensúlyozza. A negyedik tétel: minden, a mi történik, csak úgy történhetik, amint megtörténik; vagyis az okoknak egy adott constellatiójából az okozatnak csak egy constellatiója következhetik.

Természettudományi szempontból a cél sem egyéb, mint az a még be nem következett, de előre sejtethő okozat, amely felé a történendőket az elegendő ok irányítja; az eszköz pedig vagy résztünete az okozat bekövetkezése módjának, vagy része a továbbható oknak. Az istenség fogalma is egybeesik így a mindenre elegendő ok fogalmával.

A fölsorolt négy alaptétel persze az élettudományra is áll; de elkülöníti az élettudományt az anorganicus természettudományoktól az élőlények egyediségének (az eleven individualitásnak), fajilag korlátolt tömegének s az ezzel összefüggő szaporodásnak ténye és az egyediség megtartására irányuló erő, mondhatnók az egyediségi erő, valamint az egyedfejlődési és fajfejlődési prospectivus potentia fogalma. Egyik sem áll ellentétben semmiféle természettani (physical) vagy vegyülettani (chemiai) törvénnyel; de egyiket sem helyettesítheti és nem is magya-

*) DRIESCH HANS, *Naturbegriffe und Natururtheile*. Leipzig Engelmann, 1904. VIII. u. 239 pp., a 46. oldalon.

rázhatja meg semmiféle természettani vagy vegyülettani törvény. Csupán természettani és vegyülettani tényezőkkel még a legeslegegyszerűbb élettüneményt sem magyarázhatjuk meg; ahhoz is külön élettudományi tényezőkre van szükségünk. Röviden: külön élettudományi törvényszerűségek is léteznek a természettani és vegyülettani, azaz általános természettudományi törvényszerűségek uralmán belül. Ez adja meg azt, amit az élettudományok autonómiájának nevezünk.

De a lelki tüneményeket még kevésbé magyarázhatjuk természettani és vegyülettani rendű tényezőkkel; sőt nem magyarázhatjuk meg azokat még élettudományiakkal sem. Éppen úgy, mint az élettüneményeknek az általános természeti törvények uralmán belül, van a lelki tüneményeknek s a velük foglalkozó tudományoknak is autonómiájuk az élettudományi törvények uralmán belül. És mivel a legtágabb értelemben vett lelki tünemények valamelyik csoportjával foglalkozik a társadalmi tudományok mindenik ága, azt hiszem, joggal szólhatunk a társadalmi tudományok autonómiájáról az élettudományok uralmán belül. Ez az autonómia is olyan törvényszerűségekben nyilvánkozik, amelyek sem általános természettudományi, sem különleges élettudományi törvényszerűségekkel nem helyettesíthetők.

A társadalmi tudományok tágabb körű autonómiájában osztozik a társadalomtan is; de van magának is szűkebb autonómiája, a melyben a különleges társadalomtani törvényszerűségeket kell majd kifejezésre juttatnunk. Minden általános érvényű élettudományi törvény alkalmazható és érvényes a társadalmi jelenségekre és az emberi továbbfejlődésre is; csak elegendő magyarázatát nem adják sem a társadalmi jelenségeknek, sem az emberi továbbfejlődésnek. Ezt az elegendő különleges magyarázatot megadni a társadalomtan sajátos föladata. Az élettudományi igazságokkal csak ellentétben nem szabad állani a társadalomtani rendszereknek és magyarázatoknak. Tűrhetetlenné válnak a testi élet törvényeivel ellenkező társadalmi intézmények is és előbb-utóbb meg kell szűnniök. Ezért nem nélkülözheti a társadalomtan tudományos művelője az élettudományi ismereteket; azaz, hogy nélkülözheti mindaddig, míg a társadalomtannak legszűkebb körén belül marad; de nem ütközhetik büntetlenül az élettudománytól a társadalomtan számára megszabott korlátokba. A társadalomtan művelője, a sociologus,

tehát első sorban a mozgás szabadságát szerzi meg bűvárlatai számára az élettudományi ismeretek által.

Bátran elfogadhatjuk azt a tételt, hogy minden társadalom szervezet. Persze akkor is el kell fogadnunk, hogy fejlődésnek az eredménye; ha pedig fejlődésnek az eredménye, akkor a további fejlődése is szigorú törvényszerűségeknek van alávetve, amelyeket az elmúlt fejlődésmenet pontos ismerete, törvényeinek fölismerése nélkül nem tudhatunk meg. Minden élőlény is szervezet, fejlődésnek az eredménye és továbbfejlődésnek a kiinduló pontja. Az is áll, hogy sok hasonlóság van a testi szervezetekben és az emberi társadalmakban észlelhető tünetek között.

Igen, de természettani és vegyülettani eszközökkel is képesek vagyunk számos élettüneteknek külsőségeit a legapróbb részletekig utánozni; mégis, ma már nagyon túl vagyunk az élettudományban azon a hiedelmen, hogy az életjelenségeket is ugyanazok az okok idézik elő, mint amelyekkel látszólag azonos tüneteket mesterségesen is elő tudunk idézni. Ma már nagyon jól tudjuk, hogy a testek, amíg élő szervezetek, természettani és vegyülettani tényezőkkel szemben egészen másképpen viselkednek, mint ugyanazok a testek, mikor már elszállott belőlük az élet. Természettani és vegyülettani tünetek hasonlósága az élettünetekhez ma már nem téveszthet meg bennünket. Azt a tételt, hogy egyenlő okok egyenlő okozatot eredményeznek, az élettüneteket illetőleg nem szabad csak úgy könnyelműen megfordítva is alkalmaznunk. Igaz, hogy egyenlő okozatok egyenlő okokra vezetendők vissza; de az okozatoknak igazán, minden részletükben egyenlőknek kell lenniök. Hogy ezt az egyenlőséget állíthassuk, ismernünk kell az illető okozatoknak és létrejöttük körülményeinek minden részletét. Ma még semmiféle élettünetnek nem ismerjük minden ilyen részletét. Már pedig az okozatoknak egyes hasonlóságai, bármily meglepők is első pillanatra, nem jogosítanak föl bennünket az okok azonosságának föltételezésére.

És ugyan mit tesznek a társadalomtan bizonyos művelői? Meglátanak némi hasonlóságokat a társadalmak alkotása és az élő szervezetek, a társadalmi jelenségek és élettünetek között. A hasonlóságokat képzelt részletekkel kiszínezik, de nem igyekeznek megismerni az összehasonlított dolgok részleteit is,

amelyekben talán azonnal meglátnák a lényegbeli nagy különbségeket. Ismerik talán az emberi társadalmak alkotását és a társadalmi jelenségeket elég alaposan; de többnyire nem ismerik és nem értik az élő szervezetek alkotásának apróbb részleteit és az élettünemények összes körülményeit. Mindazonáltal csupa fölületes hasonlatokkal töltik meg az egész társadalomtant és ilyen hasonlóságokat állítanak a társadalomtani törvényszerűségek helyébe, amelyeket a társadalomtan autonomus területén kutatni elmulasztanak. A legtöbb sociologiai hasonlat sem többet, sem kevesebbet nem bizonyít, mint ha én azt mondom: olyan a lelkem, mint a háborgó tenger. A hydrographus mondhatná, hogy a háborgó tenger olyan, mint a kétségektől hányatott emberi lélek. A psychologus pedig mondhatná, hogy a kétségektől hányatott emberi lélek olyan, mint a háborgó tenger. Persze akkor már majd tudni fogom, milyen a tenger, milyen az emberi lélek és lehetek, ha akarom, hydrographus, ha akarom psychologus.

A társadalmi jelenségeket összehasonlításuk az élő szervezeteken észlelhetőkké csak azokra nézve teheti könnyebben megérthetőkké, akik a szervezeteket s az életjelenségeket jobban ismerik, mint a társadalom szerkezetét és életműködéseit, vagyis csak a biológusokra nézve. Viszont a testi életjelenségeket ezeknek összehasonlítása a társadalmi jelenségekkel csak azok előtt világosítja meg, akik a társadalmi jelenségeket ismerik jobban a testi életjelenségeknél, vagyis a sociologusok előtt. Mindig az ismertebbel kell megvilágítani a kevésbé ismertet. Ez a tudományos oktatásnak örök logikájához tartozik. Megfordítva csak a költő járhat el. És mégis, mit látunk a gyakorlatban? Élő testi szervezetekhez hasonlítják a társadalmat a sociologusok, akik nem szakemberei az élő szervezetek ismeretének, és társadalomhoz hasonlítják a szervezeteket a biológusok, akik meg a társadalmi szervezet ismeretének nem szakemberei. Ismertetéseinkben különös gondot kell tehát az ilyen hasonlatok, ma már egy egész sociologiai könyvtár, bírálatára fordítanunk, ha világosságot és logikát akarunk a társadalomtanban.

Röviden: nem arra jó az élettudomány a társadalombúvárnak, hogy élettudományi hasonlatokat állítson a társadalmi törvények helyébe, hanem arra, hogy tudja, milyen

korlátokon belül mozoghatnak a társadalomtani törvényszerűségek. A hasonlatok szemléltetnek; tehát hasznosak; de nem bizonyítanak. Tanítanak; de nem bűvárlati eszközök.

Ha azonban szigorú törvényszerűség uralkodik a társadalmi jelenségek és az emberi továbbfejlődés fölött, akkor, mondhatná valaki, nem lehet a társadalmi rend javítására és az emberi továbbfejlődésre hatásunk; akkor a társadalomtan nem olyan tudomány, amely gyakorlati alkalmazásra is számíthatna.

A dolog nem egészen így áll. Egy más alkalommal már kifejtettem, minő hatásunkat gondolok én lehetőnek az emberi továbbfejlődésre és ezzel egyszersmind a társadalmi rend javítására. Most néhány tételre szorítkozom.

Adva van az emberi lény a maga testi alkotásával, örökölt testi és lelki tulajdonságaival, a testi és lelki tulajdonságoknak egyedenkénti változatosságával; adva van az ember helyzete a természet háztartásában. Adva van a család, a nemzet, a társadalom és az állami intézmények mai állapota. De adva van az emberi független továbbfejlődés ténye is, még pedig nemzetenként széttérő irányvonalakban. Adva van továbbá ennek a fejlődésnek eddigi menete, a történelemelőtti és a történeti múlt, amelyből a fejlődésnek bizonyos törvényszerűségeit vezethetünk le, még pedig minden valószínűség szerint érvényeseket az ezutáni fejlődésre is. Megállapítjuk így a továbbfejlődés lehetséges irányait; de az emberi továbbfejlődésnek az emberi lélekben székelő prospectivus potenciája, a nemzeti gondolat, lehetővé teszi az egyedül kívánatos irány, sőt talán a valódi továbbfejlődésre egyedül lehetséges irány fölismerését is. Es a nemzeti gondolatnak kell irányítania az emberi továbbfejlődésnek azt a tényezőjét, amely a többi élőlény fejlődésében nem szerepel, s amelyet tudatos cselekvő alkalmazkodásnak neveztem. Nem egyéb az, mint a kitűzött célok felé való törekvés. Ennek egyik alakja az öntudatos válogatás. Az egész társadalommal, s a társadalmi jelenségekkel szemben utánoznunk kell, amit tesz az egyes ember, a tenyésztő vagy termelő, abból a célból, hogy tenyésztett állatait, vagy termelt növényeit a saját kedve szerint átalakítsa. Meg kell állapítanunk a nemzeti továbbfejlődésnek kedvező és az azt gátoló föltételeket; a kedvezőket meg kell valószínűsíteni, a kedvezőtleneket el kell hárítani. Így a kezünkben lévő társadalmi eszközökkel válogatnunk kell az adott, mert

legnagyobbrészt hozzájárulásunk nélkül is föllépő, társadalmi jelenségekben oly módon, hogy bizonyos, a kitűzött céloknak kedvező jelenségek fönmaradását és hatását biztosítsuk, a nem kedvező jelenségeket pedig elnyomjuk és hatásukat ellensúlyozzuk. A társadalomtanak is foglalkoznia kell tehát, a maga külön szempontjából, mindazokkal az eszközökkel, melyekkel társadalmi hatások érhetőek el: meg kell ismernie azok mibenlétét és alkalmazásuknak legsikeresebb módját.

Mielőtt, az elmondottak alapján, megkísérteném a társadalomtan tudományos anyagát csoportosítani, félreértések elkerülése végett külön ki kell térnem arra a viszonyra, amelyben van, nézetem szerint, a társadalomtan a gazdasági socialismussal, vagyis a szónak leginkább közkeletű értelmében vett socialismussal. Egy elmélet, a többek között, a socialismus is; de azért sokan össze szeretnék téveszteni a gazdasági socialismust a társadalomtannal. A gazdasági socialismust ma már annyira kiművelték, hogy akár külön tudányszaknak is tekinthetjük és a nemzetgazdaságtan mellé állíthatjuk. Ebben az esetben a társadalmi tudományok sorában ama pont közélébe kerül, ahol a természettudományok irányvonala a társadalmi tudományok irányvonalát metszi és ahonnét, mint a két irány eredője, a társadalomtan kiindul. Igaz, hogy a gazdasági socialismust sokan meg a munkás és a munkaadó viszonyának kérdésévé zsugorítják. A gazdasági socialismus mindenképen csak a táplálkozás socialismusa és, mint ilyen, az egész socialismust sem meríti ki, ha socialismuson, ami nem szokásos, de aligha jogosulatlan, törekvésünket értjük az emberj továbbfejlődés mindenkori föltételeinek biztosítására. Ilyen értelmezéssel persze a socialismus a társadalmi tudományok irányvonalából már a társadalomtan eredőjébe szökken át. De a közkeletű socialismus, a táplálkozás socialismusa, nem követelheti magának, hogy egyszerűen a társadalomtan helyébe lépjen. Az élet s a továbbfejlődés föltételei és intézői között tagadhatatlanul a legfontosabbak egyike, de korántsem az egyedüli vagy legfontosabb a táplálkozás. Rangsort a megélhetés, valamint a továbbfejlődés többi követelményei között nem lehet megállapítani. Mindenik lehet a legfontosabb abban a pillanatban, midőn a legégetőbb szükségletként jelentkezik. Az éhes ember a kenyeret követeli lehangosabban; de vonjuk el

tőle a levegőt csak egy perczre is, mindjárt nem kenyérért fog kiáltani. A XIX. században arányoslag csak kevésbé s az utolsó harmincz évben alig zavart béke és az általános jóllét fokozódása, nagyobb szenvedések hiánya tette a gazdasági socialismust oly hangossá. Mindazonáltal a társadalomtannak, mint eredőnek, irányára igen nagy fontossága van a gazdasági socialismusnak is; az a társadalomtannak, ha úgy tetszik, egyik legfőbb segédtudománya.

Ami már most a társadalomtan tudományos anyagát illeti, az vonatkozik az emberi egyedekre, az emberi családokra, a nemzetekre, a nemzeti társadalmakra, amelynek alakulataiban jelentkezik az illető nemzet továbbfejlődésének mai állapota, és arra a berendezkedettségére a társadalomnak, amit államnak nevezünk.

Ezt az anyagot először is négy osztályba csoportosíthatjuk.*) Az első osztálynak forrása azok a tudományok s azok a jelenségek, amelyek a társadalomtan számára már megadott, tehát első sorban megismerendő alapot, röviden, az adott alapokat, mint a társadalmi jelenségek kulcsát, illetik. Anyagunk második osztályát fognák szolgáltatni azok a tudnivalók, melyek bennünket a társadalomra s az emberi továbbfejlődésre való hatásunk eszközeinek tudományos megállapítására képesítenek. A harmadik osztály anyaga tárja eléink azokat a jelenségeket, amelyeket figyelemmel kell kísérnünk, amelyekből válogatnunk kell, hogy hatásunk tudományosan megállapított eszközeivel egy részüket, azt, ami a társadalmi boldogulásnak és az emberi továbbfejlődésnek kedvez, előmozdítsuk és hatékonnyá tegyük, más részüket pedig, azt, ami a nemzeti gondolattól megszabott irányú továbbfejlődést hátráltatná, lehetőleg mi is gátoljuk és ellensúlyozzuk: röviden, ez az osztály öntudatos cselekvő alkalmazkodásunkat, az öntudatos válogatást a jelenségekben illeti. A negyedik osztályt szentelnők a különböző arra hivatott tényezők társadalomtudományi tevékenysége ismertetésének, így tehát annak is, hogy saját tevékenységünkről beszámoljunk, röviden a magunk és más egyesületek, társulatok stb. társadalomtudományi tevékenységének.

*) Az itt előadott rendszer tudatosan különbözik attól, amelyben a Bibliographie der Socialwissenschaften (2. Jahrgang, 1906, p. XL) csoportosítja az összes társadalomtudományokat. Ami rendszerünk különben is csak a társadalomtanra vonatkozik.

Ez első osztályban, az adott alapok rendjén, tudni-
valóinknak első csoportját nevezhetnők a társadalom
élettudományi alapjainak. Ez alapok ismeretét merítjük
az embertanból (*Anthropologia*), az élőlények háztartástanából
(*Oikologia* vagy *Ethologia* az Emberre vonatkoztatva) és a
fajfejlődéstanból (*Phylogenesis* amennyire az Embert illeti) és,
az előbb kifejtett megszorítással, a társadalmi jelenségek s a
testi életjelenségek között mutatkozó hasonlatosságokból.

A társadalomnak ezek az élettudományi alapjai megis-
mertetnek bennünket az *Anthropologia*, útján az Ember-állat-
tal, vagyis az Emberrel, amennyiben az állat is, a *Homo*
nemmel (genussal) és annak fajaival (speciéseivel) vagy fajvál-
tozataival és fajtáival (varietásaival, illetőleg race-aival), már
amint a kaukázusi embert, a négert, a mongolt, az indiánust
stb. emberfajnak, fajváltozatnak vagy fajtának tekintjük; meg-
ismertetnek az ember testi alkotásával és, az *Oikologia* útján,
azzal, hogy testi alkotása és a természettől adott környezete,
valamint az egyéb élőlényekhez való viszonya között minő ok-
béli kapcsolatok vannak (»a létért való küzdelem«, alkalmaz-
kodás stb.); megismertetnek, a *Phylogenesis* segítségével, az
Ember testi alkotásának létrejöttével, vagyis az Ember történe-
tével a fajfejlődés szempontjából (*descendentia* s az Ember
leszármazása, az u. n. *Anthropogenia*, Darwinismus, Lamarck-
ismus, a független továbbfejlődés tana, átöröklés, szerzett tulaj-
donságok örökölhetésének kérdése stb.); és végűi megismertetnek
a társadalom élettudományi alapjai azoknak a hasonlatoknak az
értékével is, amelyek a testi szervezetek alkotásával s az állati
társulásokkal igyekeznek a társadalmi alakulatokat megvilágítani.

Az első osztály második csoportjának anyagát
szolgáltatja az őstörténet, a történelem előtti *Archaeologia*
és az ősfoglalkozások tana, illetőleg az *Ethnographiának*
az az ága, mely a ma is élő vadnépekkel foglalkozik s a me-
lyet ősnéprajznak nevezhetünk. Ez a tudományos anyag
mutatja meg annak az átalakulásnak folyamatát és körülmé-
nyit, amely az Emberállattól az Állatembert, a már Emberré
lett állatot hozza létre. Az átalakulás folyamata az emberi
telek faj fejlődéstana. Az emberi lélek phylogenesisének törvényei
érvényesülnek lényegileg az emberi lélek egyedfejlődésének,
ontogenesisének, folyamatában is, melyet a gyermeklélektan tár
elénk; és bizonyos tekintetben érvényesülni fognak ugyane

törvények az emberi továbbfejlődésben is. Ismeretük tehát a tudományos társadalomtanak is nevezetes alkotórésze. Az emberi lélek phylogenesisének ama legrégebb korszakai nemesítették a csupán fajfőntartási ösztönből és az ivadékról való gondoskodás czéljából társuló Állatembert a már öntudatosan és más érdekekből is társuló Emberi-lénynyé.

Az első osztály harmadik csoportját szolgálja, mint a társadalomtan e részének egyik legfontosabb segédtudománya, az, amit egyetemes társadalomtörténetnek nevezhetünk. Megtanít először is arra, miképen alakultak át emberi lények bizonyos családjai utódaikban és idegen családok fölvétele által nemzetekké, s az egyes nemzetek kebelében hogyan alakultak ki a nemzeti társadalmak, mint fokozatos fejlődésnek és szerveződésnek eredményei, más szóval, mint szervezetek. Megtanít továbbá az egyetemes társadalomtörténet arra, hogy az egyes nemzeti társadalmak útján miképen, milyen különleges intézményekben és milyen irányokban nyilvánult meg az emberi független továbbfejlődés; megtanít végűi arra, amit az imént hangoztattam, hogy az elvont »emberi társadalom« soha sem volt és éppen úgy nem lehetett szervezet, mint ahogyan nem szervezet az állatország: szervezetek és valóság-gal létezők az egyes állatok és az egyes társadalmak. Minden állat valamely *species* bélyegeit viseli magán és minden társadalom, ha már kialakult, egy meghatározott nemzet sajátosságai szerint alakúit ki, tehát nemzeti társadalom, már nemzeti öntudatra jutása előtt is.

Az első osztály negyedik csoportjába sorolnám mindazt, ami különlegesen a magyar társadalom történetére vonatkozik. Nekünk magyaroknak önállóságra törekvő társadalomtan bűvárlatainkban tulajdonképi vizsgálati anyagunk a magyar társadalom lévén, természetes, hogy leginkább annak története érdekel; a többi társadalmak ismerete csak tudományos segédeszköz, az összehasonlító alap, a magyarnak megértéséhez.

Ugyanebből az okból lesz az első osztály ötödik csoportja Magyarország társadalomtudományi földrajza, a hatodik pedig a magyar néprajz és népléktan. Egyik nélkül sem érthetnők meg társadalmunk jelenlegi állapotát; egyik nélkül sem alkalmazhatnák észszerűen a társadalomra való hatásunk eszközeit, nem ítélnetnők meg a kívá-

atos továbbfejlődés föltételeit és lehetőségeit. Nem fejlődhetik tovább, a munkában elhasznált részeit nem pótolhatja, elvesztett részeit nem alkothatja újra az a szervezet, amelynek nincsenek differentiatlan, mintegy embryumkori állapotban megmaradt sejtjei. Azt is tudjuk, hogy az élőlények fajainak nagyobb-fokú specialisálódásával karöltve jár az egyedi különbsőségeknek, az úgynevezett variabilitásnak, csökkenése és ezzel egyszersmind az alkalmazkodó képességek megfogyása is. Ez, mint általános érvényű élettudományi törvény, áll az emberi társadalmakra s az emberi továbbfejlődésre is. Ez az oka, hogy miért fordult a nemzeti megújodásnak és továbbfejlődésnek reménye mindig az úgynevezett »romlatlan« néphez. A társadalmi műveltség magasabb fokain, a legmagasabb társadalmi osztályokban az egyedi különbsőségek mindinkább elenyésznek. Azokat az osztályokat romlottaknak szokták mondani, pedig csak egyedi változatosságukat és ezzel alkalmazkodó képességüket veszítették el. A nép romlatlansága az ő képességében áll arra, hogy fiaiban a legnagyobb egyedi különbsőségeket, a legnagyobb lelki variabilitást mutassa föl. A francia forradalom előtti előkelő francia társadalmi osztályt nem a romlottsága, hanem a tagjainak egyformasága és az alkalmazkodó képességnek ebből folyó hiánya tette az események áldozatává. Voltaképen ez az egyformaság s az alkalmazkodó képességnek ez a hiánya ott nem volt egyéb, mint amit TAINE a classicus szellemnek nevez. Ezért kell nekünk is a magyar néplélekben keresnünk a nemzeti továbbfejlődés erőforrásait és biztosítékait.

De a néplélektannal, társadalomtani szempontból, egyenlő fontosságú a már előbb is említett gyermeklélektan. A társadalomtan tudományos anyagának első osztályában az utolsó csoport, mely a második osztályhoz át is vezet, a lélektan általában, a gyermeklélektan különösen. Azt hiszem, nincs miért magyarázni, hogy a társadalmi alakulatokra és az emberi továbbfejlődésre való hatásunk minden eszközének lélektani alapon kell állania. Élettudományi alapon álló lélektani ismeretek nélkül nem tudom a társadalomtan tudományos művelőjét elképzelni. A gyermeklélektan körében végezhető legkönnyebben azok a Megfigyelések és kísérletek, melyek az emberi fejlődés törvényeire világot vethetnek.

A második osztályban, mely hatásunk eszközeinek tudományos megállapítására vonatkozik, én a társadalomtan

anyagának első csoportját a közegészségügyből, illetőleg a közegészségtanból veszem. A mi szempontunkból persze különös fontossága lesz az alkohol, a lues és tüdővész elleni védekezésnek. Az alkohol, a lues és a tüdővész: ez a leggonoszabb három féreg, mely az emberi továbbfejlődésen rágódik. A második csoport volnának a közművelődés és különösen a nevelés ügyei. A test s a lélek ápolásánál és művelésénél a társadalmi fejlődésre nézve nem tudom, fontosabb-e az, amit tudományos anyagú a társadalomtan számára a közgazdasági jelenségek s a társadalmi gazdaságtan, mint harmadik csoport nyújt. Negyedik csoport volna a magyar közjog, melynek minden társadalomtani törekvésünkbe bele kell világítania, amelyből erőt és reményt meríthetünk. Az ötödik csoport a jogtudományok és a társadalom, a hatodik a politika és társadalom: ezekben a rovatokban kellene csoportosítanunk mindent, a mit a jogtudomány s az államtudományoknak az előbb külön nem említett ágai, a jogi élet s a politikai események a társadalomtan tudományos anyagaként nyújthatnak, tisztázva hatásunk különféle jogi és politikai eszközeinek értékét. Ennek az osztálynak hetedik és utolsó csoportja volna a társadalmi bölcsészet, mely némelyek szerint maga a társadalomtan, a sociologia. Ránk nézve, mint a társadalomra való hatásunk eszközeinek elméleti megvilágítója, lesz különösen fontos.

Ami a harmadik osztályt, a társadalmi jelenségek figyelemmel kísérését illeti, abban két csoportot állapítanék meg: az egyik foglalkoznék a különböző társadalmi mozgalmakkal általában, a másik a munkások és munkaadók viszonyával Magyarországon és a külföldön. Ez az utóbbi csoport kísérmé figyelemmel a gazdasági socialismus irodalmát és mindennemű jelenségeit, a különböző munkásügyeket, a munkásjólét, a munkabér, a strike-ok stb. kérdéseit. Tudományos anyagunknak minden esetre igen tekintélyes részét szolgáltatná.

A negyedik osztályban, az egyesületi és társulati úton kifejtendő társadalomtudományi tevékenység körében, külön ismertetőnk a különböző egyesületek és társulatok és külön a Magyar Társadalomtudományi Egyesület működését.

Az előadottak értelmében adom rovatainknak a következő vázlatos áttekintését, melyben az arabs számmal jelölt sorok az egyes rovatok címét mutatják:

I. Az adott alapok, melyeknek ismerete szolgáltatja a társadalmi jelenségek kulcsát:

1. A társadalom élettudományi alapjai.
2. Östörténet, ősnéprajz.
3. Egyetemes társadalomtörténet.
4. A magyar társadalom története.
5. Magyarország társadalomtudományi földrajza.
6. Magyar néprajz és néplélektan.
7. Lélektan, gyermeklélektan.

II. A társadalmi továbbfejlődésre való hatásunk módjainak tudományos megállapítása:

8. Közegészségügy.
9. Közművelődés, nevelésügy.
10. Közgazdaság.
11. Magyar közjog.
12. A jogtudományok és a társadalom.
13. Politika és társadalom.
14. Társadalmi bölcsészet.

III. A társadalmi jelenségek figyelemmel kísérése:

15. Társadalmi mozgalmak általában.
 16. Gazdasági socialismus.
- IV. Társadalomtudományi tevékenység:
17. Különböző egyesületek és társulatok.
 18. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

A fősorolt 18 rovat, azt hiszem, felöleli a társadalomtan egész tudományos anyagát és azt nem külsőségek, hanem a társadalomtannal való organicus kapcsolatok alapján, mindjárt úgy is csoportosítja, hogy folyóiratunkat idővel, ha képesek leszünk rovatainkat valóban értékes anyaggal megtölteni, könnyen használhatja forrású a társadalomtan minden művelője. Nem borjuk így szét, bár csekélyebb számú, de különböző rovatokba azt, ami, például, a közművelődésre és nevelésügyre vonatkozik, csak azért, mert az anyag egy része folyóiratban, a másik valamely önálló munkában, parlamenti beszédben, törvényhozási intézkedésben vagy talán egy tanítógyűlésről szóló

híradásban, valamely napilapban jutott tudomásunkra. Viszont nem tesszük egy rovatba, például, csak azért, mert mind folyóiratokban találtuk meg, a legkülönbözőbb természetű dolgokat. Ha így járnánk el, mi is úgy tennénk, mint aki a könyvtára állományát a kötetek nagysága és a kötés színe szerint rendezné. Így könnyebb, s azért anyagával a legtöbb folyóirat így tesz: amúgy talán nehezebb, de a tudományra hasznosabb.

Egyébiránt így is kell majd a rovatok munkásai egyéni nézetének s a mindennapi gyakorlatnak engedményeket tenni. Ha kereteink merevek volnának, mindjárt nem lehetnének organikusak. Földolgozásának, ismertetésének különböző szempontjai szerint egyforma joggal kerülhet esetleg a legkülönbözőbb rovatokba ugyanaz a tárgy.

Kolozsvár, 1907. december 31.

Dr. Apáthy István.

*